

Nemcová, Emília

Jazykové postoje ako indikátor jazykového vedomia

In: *Aktuální slovakistika*. Pospíšil, Ivo (editor); Zelenka, Miloš (editor); 1. vyd. Brno: Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2004, pp. 131-145

ISBN 80-210-3592-7

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/133372>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Jazykové postoje ako indikátor jazykového vedomia

EMÍLIA NEMCOVÁ (TRNAVA)

Popri pravidelnom nárečovom výskume s rozpracovanými metódami sa anketový výskum jazykových postojov, jazykového vedomia a jazykovej kompetencie v slovenskej jazykovede vyskytuje najmä v obdobiach výrazných celospoločenských až európskych zmien a pohybov s reflexiou v systéme verbálneho správania. Po ojedinelých prácach 60. rokov minulého storočia (Pauliny, 1964, Dvojdielny zborník *Hovorená podoba spisovnej slovenčiny I., II.*, 1965)) pribúdajú ďalšie výskumy opäť až na prelome 80. a 90. rokov (Slančová, 1990; Šikra, 1991; Nábělková, 1991; Buzássyová, 1991; Oravcová, 1991; Olšiak, 1994 ai.). Narastá potreba skúmať jazykovú kompetenciu, postoje používateľov k jazyku i jazykové vedomie a pribúdajú výsledky sociolingvistických dotazníkových, resp. anketových výskumov (por. Slančová – Sokolová, 1997). Je to prirodzené, pretože výrazné sociálno-kultúrne, politické, ekonomické zmeny sa premietali aj do verbálneho správania a evokovali mnoho otázok najmä v oblasti jazykovej kultúry.

Keď sa v roku 1966 na záver konferencie o jazykovej kultúre *Kultúra spisovnej slovenčiny* J. Horecký lúčil s prítomnými slovami „*Želali by sme si, aby výsledky našej konferencie a najmä vypracované Témy o slovenčine boli takým dobrým základom pre ďalšiu prácu, aby budúca konferencia o kultúre spisovnej slovenčiny nemusela byť skôr ako o desať rokov.*“ (Horecký, 1966, s. 291), akoby predurčil istú hranicu. Minimálnu desaťročnú hranicu stabilizácie jazyka ako otvoreného systému po destabilizácii, spôsobenej interakciou s ďalšími systémami. Od nežných revolučných zmien uplynulo už viac ako desať rokov a dá sa predpokladať, že sa čiastočná stabilizácia spoločenskej i kultúrnej situácie odrazila aj na postojoch a v jazykovom vedomí hovoriacich. To bol impulz, aby sme použili anketovú metódu na výskum jazykového vedomia vybranej skupiny, ktorá si už, žiaľ a či našťastie, na nežnú revolúciu nepamätá rovnako, ako si nepamätá na spontánne prejavy množstva rečníkov a neskôr nie veľmi kultivované rečnícke politické prejavy nových politikov. Vybraná skupina študentov nebola ani priamo konfrontovaná s diskutovanými otázkami o nízkej ú-

rovni javiskovej reči, mediálnych prostriedkov i oficiálnych prejavov 90. rokov. Preto sme sa rozhodli formou nie veľmi rozsiahlej ankety skúmaním postojov overiť a interpretovať pohyby v jazykovom vedomí študentov VŠ, ktorých sa revolučné zmeny dotkli len v útlo m veku. V roku 2004 patrili do vekovej hranice 19–24 rokov. Výber anketovanej skupiny má aj ďalšiu príčinu. Ide o študentov – slovakistov (50 študentov) a skupinu neslovakistov (100 študentov), ktorí sú vo vyučovacom procese bezprostredne ovplyvňovaní tzv. vedeckým jazykovým vedomím, resp. temer denne konfrontovaní s odbornými informáciami. Štúdium na VŠ je dobrovoľné, je možné teda predpokladať, že k formovaniu jazykového vedomia pribudol aj cenný faktor „dobrovoľnosti“. Terminológiu J. Horeckého dotvára sa tu edukované jazykové vedomie, narastá (alebo by mala narastať) miera reflexívnosti, schopnosti uvažovať o vlastnostiach jazyka, vedomie o spisovnom jazyku a jeho formách či varietach¹ a pri vhodnom uplatňovaní hodnotového reťazca adekvátnosti mali by sa pomerne ľahko orientovať v jazykových varietach spisovné – nespisovné – nárečové a pod.

Výsledky nás zaujímali aj preto, že akákoľvek činnosť v oblasti jazykovej kultúry musí počítať s postojmi k jazyku, k jeho formám či varietam a formovanie postoja je súčasťou verbálneho správania každého hovoriaceho, že podľa odborníkov je ovplyvňovanie jazykového vedomia v súčasnosti dôležitejšie ako sama práca s jazykovým materiálom, preto by na prvom mieste v činnosti jazykovedcov a tzv. profesionálnych používateľov jazyka malo byť kultivovanie komunikovania a myslenia, nie iba vyžadovanie „správnosti“ (J. Bosák, 1995) a že rozhodujúcu úlohu v procese vytvárania kladného postoja k jazykovej kultúre má učiteľ materinského jazyka. Predovšetkým on priamo ovplyvňuje jazykové vedomie žiakov a pod jeho vplyvom sa formuje postoj k jazyku a jeho jazykové vedomie (J. Pekarovičová, 2000). Obdobie vysokoškolského štúdia je pre túto skupinu obdobím najintenzívnejšieho vplyvu a konfrontácie s jazykovými a komunikačnými normami, študenti majú možnosť získať nadhľad a vytvoriť si svoje postoje aj k neuralgickým, problémovým jazykovým javom i k národnému jazyku.

¹ Podľa stratifikácie J. Horeckého systém národného jazyka obsahuje spisovnú, štandardnú a subštandardnú formu, ku ktorej patria sociálne a nárečové formy (Horecký, 1979a, b, 1984, 1988), D. Slančová dáva prednosť termínu variety národného jazyka (Slančová – Sokolová, 1994; Slančová, 1996).

Postoj a jazykové vedomie

Na pohyby v jazyku, na celospoločenské zmeny, ktoré vždy reflektujú pohyby v jazyku, na jazykové zmeny reagujú nositelia jazyka zmenami postojov². Postoj je sklon nejakej osoby alebo skupiny osôb či celého spoločenstva dávať prednosť istým cieľom a spôsobom konania a správania vôbec. V škále všeobecnosti je uprostred medzi nižším motívom a vyššou orientáciou. Postoje k jazyku je možné sumarizovať do niekoľkých protikladných párov: racionálny–neracionálny, pričom emocionálny má primát aj v správaní ľudí i v jazykovej kultúre. Stoja tu proti sebe pomerne výrazne skutočné jazykové správanie (hlboké podnety) a ich názory a presvedčenia o spisovnom jazyku (proklamované motívy) (Daneš, 1979, s. 81). Tento idealizovaný postoj sa vyskytuje v odpovediach temer všetkých anketových výskumoch najmä pri hodnotení vlastnej jazykovej úrovne, príp. poznania jazyka. Ďalej ide o postoj rezistentný proti zmenám, o zmeny prijímajúci postoj, izolacionizmus s divergentnou tendenciou oproti univerzalizmu s konvergentnou tendenciou a na záver jednotnosť-variantnosť. Každé spoločenstvo sa usiluje dostať tieto protiklady do dočasnej (dynamickej, relatívnej) rovnováhy. U Mathesia je to jeho pružná stabilita jazyka, u Daneša historicko-spoločensky podmienený jav, závisiaci od momentálnej sociolingvistickej situácie. (ibid. s. 83), v teórii synergetickej lingvistiky je to tendencia k rovnovážnemu stavu u kooperujúcich otvorených systémov so samoorganizujúcim a samoregulujúcim mechanizmom.

Jazykové vedomie je súčasťou vedomia ako súhrnu psychických stavov a procesov sprevádzaného reflektujúcim vedomím a spravidla sa viaže na určitého nositeľa, ktorý nemusí byť nevyhnutne individuálnym subjektom (Geist, 1992). Úzko súvisí s jazykovou kompetenciou, teda so schopnosťou používať jazyk v súlade so súčasnými normami platnými pre každý jazykový útvar, resp. pre určitú komunikačnú situáciu. Podľa Techmeierovej je jazykové vedomie „*viac alebo menej vyvinutá schopnosť uvažovať o jazyku (napr. o skutočnostiach jazykovej komunikácie, o jednotlivých jazykových javoch, o vývine alebo o hodnotení jazyka), vedome používať a hodnotiť výrazové prostriedky*“ (Techmeierová a kol., 1987, s. 9). Vyvíja sa a dejiny jazykového vedomia sú v podstate dejinami jazykovej kultúry. V stupnici jazykového vedomia tvorí jeden krajný pól jazykový cit ako „*relatívne nepresné, izolované, metodicky nekontrolova-*

² Prejav jednoznačného postoja k jazyku môže mať aj charakter hladovkového štrajku, ako sa stalo v r. 1990 pri presadzovaní matičného návrhu jazykového zákona.

teľné uvedomovanie si jednotlivých aspektov dorozumievacej schopnosti, ktoré sa často realizuje v konfliktných jazykových situáciách ako pri stretávaní odlišných variantov na jednotlivých jazykových rovinách.“ (ibid. s. 9). Má intuitívny charakter a vyznačuje sa spontánnosťou. Ako konštatuje J. Horecký (1994, s. 86), práve pre intuitívny charakter a najnižší stupeň jazykového vedomia je vhodnejšie ho nazvať spontánnym jazykovým vedomím. Tým by sa aj zrovnoprávnila škála, ktorej druhým pólom je vedecké jazykové vedomie ako metodicky a teoreticky vypracovaný reflex dorozumievacej schopnosti, fakticky odôvodnená hypotéza o pravidlách dorozumievacej schopnosti. Medzi spomínanými krajnými bodmi v stupnici jazykového vedomia existuje bežné jazykové vedomie ako „normálny“ vedomý reflex priemerného, vzdelaním ovplyvneného hovoriaceho cez uvedomovanie si pravidiel o systéme tvorenia, cez poznanie pravidelností a pravidiel. Jazykovokomunikatívne konanie riadia normy a verejnú mienku potom ovplyvňujú bežné jazykové vedomie, jazykový cit a tradícia. Súčasťou opisu jazykového vedomia je potom zisťovanie miery znalostí kodifikovaných výrazových prostriedkov i zisťovanie tzv. neuralgických bodov jazykového vedomia, tj. miest so značnou variabilitnosťou používaných prvkov a možnými neistotami, ktoré existujú v jazykovom vedomí v rozličnej miere podľa typu vedomia (Buzássyová, 1991). Na niektoré z týchto bodov poukazuje už E. Pauliny (1964) v príspevku o výskume hovorenej podoby spisovnej slovenčiny. Jazykové vedomie možno chápať aj ako systém verbálneho správania uložený vo vedomí človeka (Horecký, 1990, s. 143). Jeho obsahom je zložitý interiorizovaný systém verbálneho správania s niekoľkými podsystémami. Riadiacim systémom je hodnotový podsystém so strategickými pravidlami na používanie jazyka a sústavou hodnotových reťazcov s hodnotami od maximálnych cez indiferentné po minimálne. Medzi jeho podsystémy patria konceptuálny, nominačný/jazykový, interakčný podsystém. Úspešnosť a efektívnosť komunikácie sa odráža v hodnote komunikatívnej, ktorej podliehajú funkčnosť, systémovosť a adekvátnosť. Hodnota správnej, tj. miera zhody s kodifikáciou, sa uplatňuje v kultivovanej komunikácii. Tento zložitý systém sa postupne ukladá do jazykového vedomia jednotlivca a jeho postupnou interiorizáciou sa formuje niekoľko typov jazykového vedomia: spontánne (insitné), edukované, štandardné a kultivované, kreatívne. Systém jednotlivých typov jazykového vedomia dopĺňajú kritériá (spôsob, formovanie, obsah a rozsah, ovládnutie axiologickej zložky, miera reflexívnosti, schopnosti uvažovať o vlastnostiach jazyka).

Na Horeckého systémový pohľad na jazyk a jazykové vedomie ako systém verbálneho správania uložený vo vedomí človeka s rôznym stup-

ňom socializácie individuálneho jazykového vedomia do istej miery nadväzuje Wachtarčíková (2000). Na pozadí teórie systémov a synergetiky uvažuje aj o vplyvoch formujúcich jazykové vedomie. Na jazykové vedomie vplývajú nielen sociálne faktory, jazykové prostredie, vedomé inštitucionálne pôsobenie (najmä školská výchova), ale aj profesionálne prostredie a vzťah k iným jazykom, čo otvárajú priestor tzv. „širšiemu jazykovému vedomiu“ (por. Wachtarčíková, 2000, s. 241). Výskum, či skôr anketa o stave jazykového vedomia M. Olšiaka vychádza zo stotožnenia poznania normy s tzv. jazykovým cítením respondentov, ktorí mali hodnotiť vybrané rozhlasové a televízne relácie podľa toho, či v nich dominuje alebo nedominuje spisovná podoba slovenského jazyka, čo je značná redukcia aj postojov, aj pohľadu na jazykové vedomie. Pri hodnotení odpovedí uvádza, že „údaje poukazujú na jednej strane na zníženie jazykovej úrovne vo verejnoprávnej Slovenskej televízii, na druhej strane na nedostatok jazykového citu respondentov. Je to vplyv častejšieho sledovania súkromnej televíznej stanice Markíza a permanentného opakovania tých istých chýb v jej vysielaní.“ (M. Olšiak, 1994, s. 224). Tento názor uvádzame ako reprezentanta zjednodušeného, ale rozšíreného názoru.

Podľa synergetickej lingvistiky (Wimmer, Altmann a kol., 2003) prirodzený jazyk ako samoregulačný nelineárny systém sa vyvíja v neustálej interakcii s inými otvorenými systémami. Pojmy samoregulácia a samoorganizácia sú, prirodzene, metaforou, pretože za jazykovými pohybmi a realizáciou je vždy človek. Isté regularity jazykových javov, analogické s inými živými systémami, je možné vnímať aj za zdanlivo nevedomelou činnosťou človeka. Máme na mysli nie len také pravidelnosti, ktoré poznáme na morfolologickej a fonologickej rovine. D. Slančová (1994) hovorí napr. o jestvovaní istých textových typov vo vedomí účastníkov jazykovej komunikácie. Každý príslušník istého jazykového spoločenstva má na základe skúseností, naučených a prežitých, istú predstavu o tom, ako majú vyzerat' niektoré žánre, napr. životopis, žiadosť. Že musia obsahovať dátum, miesto, vec, dôvody žiadosti, podpis, žiadateľa a i. Tento model sa uplatňuje v konkrétnom texte. Je dobré, keď percipient v komunikácii má približne rovnaký model vo svojom vedomí, takže textový model môže rýchlejšie prijať, porozumieť mu, vie, čo sa od neho očakáva a čo má nasledovať.

Je prirodzené, že človek aj v jazyku vníma predovšetkým nepravidelnosti a zmeny. Zmeny spôsobujú viaceré atraktory³, napr. štýly, dialekty,

³ K termínu aj Horecký, 1997, s. 117; Wachtarčíková, 2000, s. 231-232; Krem-paský, 1988, s. 26.

žánre, ktoré sú výsledkom kreatívnej samoorganizácie. Skôr ako isté entity prejdú k novému atraktoru, eliminujú všetky odchýlky a pomocou samo-regulácie si udržiavajú istý druh rovnováhy. Pri interakcii jazyka s inými sociálnymi systémami vzniká najmä po výraznom deštruktívnom impulze, akým bývajú spoločenské zmeny, potreba regulačných zásahov, uplatnenia apriórne daných optimalizačných a selektívnych zásahov do štruktúry systému s ambíciou vytvoriť viac-menej záväzné vzory, modely, normy, zákony, odporúčania a pod. Tieto regulačné mechanizmy pôsobia sprostredkovane s dosahom na jazykovú kompetenciu používateľa jazyka najmä v pozícii pasívneho prijímateľa jazykového signálu z istého média. Na formovanie jazykového vedomia ľudí a aj na ich používanie jazyka majú teda podľa Wachtarčíkovej vplyv médiá s ich „internými normami“, ktoré túto autoritu predstavujú a ovplyvňujú jazykové vedomie. Systém preferencií sa meria sledovanosťou média. Ich ovplyvňovanie je také, že môžeme hovoriť o „mediálnych atraktoroch“. (Wachtarčíková, 2000, 242).

Ako vidieť, jazykové vedomie pri svojom vývine prechádza istými kvalitatívnymi stupňami. Bližšie poznanie týchto kvalitatívnych zmien by istotne prispelo aj k formovaniu ďalších účinných krokov v oblasti jazykovej kultúry. Za výrazné atraktory sú považované mediálne atraktory ako jedna z najvýraznejších autorít ovplyvňujúca jazykové vedomie. Ďalšími dôležitými faktormi pri ovplyvňovaní jazykového vedomia sú cudzie jazyky. Preto nasledujúce otázky boli súčasťou dotazníka ako podkladu na úvahy o formovaní jazykového vedomia študentov VŠ. Stupnica 1–10 v záhlaví tabuliek vyjadruje počet hodín strávených pred vybranými médiami. Výsledná suma anketovaných nepredstavuje počet študentov, pretože zrejme odpovedali viackrát, tj. uviedli počet hodín strávených pri televíznom a rozhlasovom vysielaní priemerne cez týždeň osobitne a zvlášť víkendové sledovanie.

Koľko hodín denne sledujete rozhlasové a televízne vysielanie?

Slovakisti

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Spolu
RV	2	6	11	8	2	5	2	3	0	0	1	40
TV	2	9	11	8	4	1	2	1	0	1	0	57
Spolu	4	15	22	16	6	6	4	4	0	1	1	97

Neslovakisti

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Spolu
RV	5	22	31	31	11	17	3	6	3	0	1	130
TV	0	13	34	36	16	18	7	6	2	1	1	134
Spolu	5	35	65	67	27	35	10	12	5	1	2	264

Sledovanosť týchto médií je u študentov veľmi nízka, niečo viac TV počas víkendov. Nie je to prekvapujúce vzhľadom na to, že počas semestra bývajú v internátoch a privátoch a strávia pomerne veľa času v škole. Rozhlasovú kulisu zrejme nepovažujú za sledovanie rozhlasového vysielania. To znamená, že najvýraznejšou zložkou formujúcou ich jazykové

vedomie je škola. Mediálny vplyv prichádza zrejme neskôr a pôsobí o to účinnejšie, o čo rýchlejšie sa jazykové vedomie formuje na štandardné.

Podľa Horeckého (1994, s. 86–87) sa jazykové vedomie formuje jednak spontánne, jednak reflexívne. Medzi empirickými a teoretickými skúsenosťami nemusí byť presná hranica. Spontánne jazykové vedomie sa formuje napodobňovaním. Banka dát tejto formy vedomia obsahuje pomerne úzku lexikálnu bázu a elementárne operačné pravidlá. Hodnotiaca zložka je pomerne málo rozvinutá. Tá má najväčšie zastúpenie v kultivovanom jazykovom vedomí. Nadmerné zastúpenie môže získať v teoretickom jazykovom vedomí orientovanom na spisovnú formu jazyka. U respondentov tejto otázky sa výrazne prejavuje vyššie spomínaný idealizovaný postoj na osi racionálny-neracionálny. Objektívna hodnotiaca zložka jazykového vedomia nastupuje pri reflexívnom jazykovom vedomí spojením osvojených, naučených poznatkov s vedomým kultivovaním jazyka. Je to veľmi dôležitý proces sebareflexie a reflexie získaných poznatkov nie len o jazyku, ale aj o jazykovej kultúre vôbec. V obidvoch skupinách je počet tých, ktorí sa hodnotia ako výborní, veľmi nízky. A zjavne narastá pri hodnotení veľmi dobrý. Proporčne klesá rovnako v obidvoch skupinách pri stupni dobre a nedostatočne.

Ako by ste hodnotili svoju jazykovú úroveň?

	<i>výborne</i>	<i>veľmi dobre</i>	<i>dostatočne</i>	<i>nedostatočne</i>	<i>neviem</i>	<i>spolu</i>	
Slovakisti	1	30	11	3	0	0	45
Neslovakisti	5	63	26	3	1	2	100
Spolu	6	93	37	6	1	2	145

Máte nejaký jazykový vzor?

	<i>nie</i>	<i>áno</i>	<i>učiteľiu ZŠ a SŠ</i>	<i>učiteľiu VŠ</i>	<i>historické osobnosti</i>	<i>herci a mo- derátori</i>	<i>spolu</i>
Slovakisti	16	5	0	15	2	0	38
Neslovakisti	76	24	3	3	9	6	121
Spolu	92	29	3	18	11	6	159

O mnoho vyspelejšie odpovedali študenti na otázku *Máte nejaký jazykový vzor?* Ako sme už uviedli, počiatočné štádiá formovania spontánneho vedomia sa spájajú s napodobňovaním – aj istých vzorov. Preto ho Horecký delí na imitatívne, pragmatické a semiotické. Stupeň sebahodnotenia a hodnotenia vzrastá cez poučené jazykové vedomie do reflexívneho jazykového vedomia, pričom prirodzene ubúda imitácia a nastupuje spojenie osvojených, naučených poznatkov s vedomým kultivovaním jazyka. Je to veľmi dôležitý proces sebareflexie a reflexie získaných poznatkov nie len o jazyku, ale aj o jazykovej kultúre vôbec.

Vedomie jednotlivca v systéme školského vzdelávania je pod prúdom vnášania nových poznatkov. K hodnotovým reťazcom sa pripája kategória správnosti, zhody s platnou kodifikáciou. Predstavuje len dva krajné body: zhoda – nezghoda (chyba). Tento hodnotový reťazec však má pri vytváraní edukovaného jazykového vedomia hlavnú úlohu. Je potrebné spolu s ním pôsobiť a uplatňovať hodnotový reťazec adekvátnosti, založený na protikladoch spisovnosť – nespisovnosť, resp. spisovnosť – nárečnosť v závislosti na prostredí, v ktorom edukácia prebieha (Horecký, 1994, s. 3). V centre kultivovania jazyka by však nemal byť iba boj proti cudzím slovám, proti subštandardným vplyvom, proti neželanej „štandardizácii“ jazyka v médiách a podobne, ale „skúmanie úrovně súčasnej komunikácie a informovanie o stave jazyka, i štylistickej, pragmatickej, funkčnej hodnote jednotlivých výrazových prostriedkov (vrátane neverbálnych) a o ich pou-

živani v závislosti od cieľa komunikácie.“ V nasledujúcej otázke sme skúmali, ako sú študenti informovaní o formách, resp. varietách jazyka. V otázke sme zámerné nedali možnosť voľby, aby si škálu pripravili sami.

Akú formu jazyka používate v rozhovoroch so spolupracovníkmi?

	<i>I.</i>	<i>II.</i>	<i>Súčet</i>
Spisovná	67	32	99
Hovorová	30	11	41
Slang	12	0	12
Nespisovná	13	4	17
Spolu	113	47	158

Akú formu jazyka používate v súkromných rozhovoroch?

	<i>I.</i>	<i>II.</i>	<i>Súčet</i>
Spisovná	25	13	38
Hovorová	49	28	77
Slang	27	4	31
Nárečie	20	8	28
Spolu	121	53	174

Akú formu jazyka používate v rozhovoroch s rodičmi?

	<i>I.</i>	<i>II.</i>	<i>Súčet</i>
Spisovná	29	11	40
Hovorová	50	21	71
Slang	17	4	21
Nárečie	27	9	36
Spolu	123	45	168

Akú formu jazyka používate v rozhovoroch s neznámymi ľuďmi?

	<i>I.</i>	<i>II.</i>	<i>Súčet</i>
Spisovná	92	33	125
Hovorová	23	17	40
Slang	2	1	3
Nárečie	1	5	6
Spolu	118	56	174

Ktorá z jazykových foriem dorozumievania je vám najbližšia?

	<i>I.</i>	<i>II.</i>	<i>Súčet</i>
Spisovná	46	22	68
Hovorová	34	17	51
Slang	18	1	19
Nárečie	10	5	15
Spolu	108	45	153

Vysoký počet študentov, ktorí používajú vo všetkých komunikačných situáciách spisovnú slovenčinu súvisí opäť s idealizáciou sebahodnotenia. Pri výskume postojov maďarsky hovoriacich obyvateľov južného Slovenska v diplomovej práci L. Farkašovej (2003) sa ukázal podobný jav. Študenti stredného učilišťa, ktorí mali problémy s formuláciami a pochopením slovensky napísaných textov, sa pri samohodnotení ocitli medzi veľmi dobre hovoriacimi spisovnou slovenčinou. Tieto skúsenosti ukazujú, že na výskum variét a stratifikácie národného jazyka v jazykovom vedomí hovoriacich je potrebné zvoliť iné kombinácie otázok a kombináciu iných metód. Jedným z východísk by mohlo byť testovanie porozumenia textu, príp. priama analýza písaných či hovorených prejavov.

Podstatne presnejšou metódou je potom spracovanie údajov anketovaných osôb faktorovou analýzou, multidimenzionálnym škálovaním apod. Vektorovým zobrazením je možno spracovať každú zo skúmaných osôb tak, aby sa všetky údaje dotazníka ako relevantné pre jednu osobu zaznamenali a automaticky spracovali, príp. číselne škálovali. Je to nevyhnutný predpoklad na automatické vyhodnotenie a podstatne širšie interpretácie

získaných informácií. Ako príklad uvádzame spracovanú jednu z otázok dotazníka.⁴

Ako by ste hodnotili svoju jazykovú úroveň?

	<i>Veľmi</i>	<i>veľmi</i>	<i>dobre</i>	<i>dostatočne</i>	<i>nedostatočne</i>	<i>Neviem</i>	<i>spolu</i>
slovakisti	1	30	11	3	0	0	45
neslovakisti	5	63	26	3	1	2	100
spolu	6	93	37	6	1	2	145

V danej otázke interferuje už neistota, ktorá sa premieta do odpovedí respondentov. Najlepší stupeň znalostí si nezvolil téměř nikto (možno ide aj o zdanlivú skromnosť), ale horšie ako veľmi dobre sa tiež hodnotilo veľmi málo respondentov. Preto je najlepšou alternatívou použiť pri zachovaní poissonovskej povahy rozdelenia hyperpoissonovo rozdelenie:

$$P_x = \frac{a^{x-1}}{b^{(x-1)}T}, \quad x = 1, 2, 3, \dots$$

ktoré sme konvenčne posunuli o jeden krok doprava, lebo sme najvyšší stupeň označili ako 1 (a nie ako 0). Tu T je normovacia konštanta,

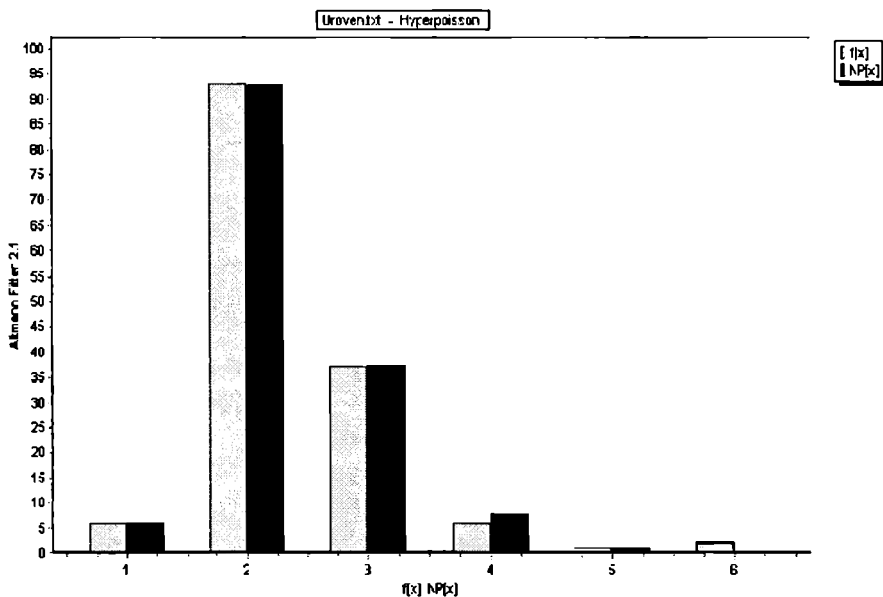
$$T = \sum_{i=0}^{\infty} \frac{a^i}{b^{(i)}} \text{ a } b^{(i)} = b(b+1)(b+2)\dots(b+i-1).$$

Napasovanie tohto rozdelenia znázorňuje obr. 1 a jednotlivé hodnoty Tabuľka Y:

⁴ Za formálne spracovanie tejto otázky ďakujem prof. G. Altmannovi z RUHR – Universität v Bochume.

Tabuľka Y

Hodnota „úrovne“ x	Počet odpovedí f_x	Očakávané hodnoty (hyperpoisson) NP_x
1	6	5,98
2	93	92,76
3	37	37,44
4	6	7,65
5	2	1,05
6	1	0,12
		$a = 0,4144, b = 0,0267$ $SV = 1, X^2 = 0,0095 P = 0,92$

Obr. 1. Znáozornenie napasovanie hyperpoissonovho rozdelenia na stupne ovládania jazykových úrovní podľa tabuľky Y

Literatúra

- BOSÁK, J.: *Teória spisovnej slovenčiny a aktuálny slovanský kontext*. In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Red.: J. Doruľa. Bratislava: Veda 1995.
- BUZÁSSYOVÁ, K.: *Sociolingvistický pohľad na príčiny kolísania tvarov masculín životného a neživotného skloňovania*. Slovenská reč 56, 1991, s. 262–276.
- DANEŠ, F.: *Postoje a hodnotící kriteria při kodifikaci. Aktuální otázky jazykové kultury...* Red.: J. Chloupek. Praha 1979. s. 74–79.
- FARKAŠOVÁ, L.: *Jazyková situácia v regióne Žitný ostrov*. Diplomová práca na FF UCM. Bratislava 2003. 179 s.
- GEIST, B.: *Sociologický slovník M – R*. Praha 1992, s. 415.
- HORECKÝ, J.: *Slovo na rozlúčku*. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Zborník z jazykovednej konferencie o jazykovej kultúre. Bratislava 1967. 291 s.
- HORECKÝ, J.: *Vymedzenie štandardnej formy slovenčiny*. Slovenská reč, 44, 1979, č. 4, s. 221–227
- HORECKÝ, J.: *Jazykové vedomie*. In : Jazykovedný časopis 42, 1991, číslo 2, s. 81–88.
- HORECKÝ, J.: *Jazyk a utváranie jazykového vedomia*. In: Pedagogická revue 1994, číslo 1-2, s. 1-5.
- HORECKÝ, J.: *Jazyk a utváranie jazykového vedomia*. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1994/1995, číslo 5-6, s. 23–48.
- HORECKÝ, J.: *Z diskusie Spisovná slovenčina a jazyková kultúra*. Materiály z konferencie konanej v Budmericiach 27.-29.októbra 1994. Bratislava 1995.
- KRÁL, A., RÝZKOVÁ, A.: *Základy jazykovej kultúry*. Bratislava 1990. 14 s.
- KAČALA, J.: *Slovenčina pri mílnikoch slovenských dejín*. Trnava 2002. 122 s.
- MISTRÍK, J. a kol.: *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava 1993. 221 s.
- NÁBĚLKOVÁ, M.: *Anketový výskum spätosti rovnakokoreňových prídavných mien*. Slovenská reč, 56, 1991 s. 276 – 287.
- Slovník slovenského jazyka V.*, Red. Štefan Peciar. Bratislava 1965. 44 s.

- ONDREJOVIČ, S.: *Jazyk a ličnosť*. In: Jazykovedný časopis, 1994, číslo 2, s. 147-150.
- OLŠIAK, M.: *Spisovná výslovnosť a jazykové vedomie*. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2001/2002, číslo 7-8, s. 223-226.
- PEKAROVIČOVÁ, Jana : *Lingvodidaktické aspekty odbornej komunikácie*. In : Slovenská reč, 2000, č. 1, s. 3 – 10.
- SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M.: *Anketový prieskum postojov k jazyku*. Slovenská reč, 1990, č. 1, s. 3-19.
- SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M.: *Výsledky a perspektívy sociolinguvistického výskumu prešovských vysokoškolákov*. In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolingvistica slovaca 3. Ed. S. Ondrejovič. S. 213–225.
- ŠIKRA, J.: *Sociolinguvistický výskum jazykového vedomia*. In: Slovenská reč, 1991, číslo 5-6, s. 257-262.
- TECHTEIEROVÁ, B. a kol.: *Tézy o jazykovej kultúre*. In: Slovenská reč, 1987, č. 2, s. 6-7.
- WACHTARČIKOVÁ, Jana: *Atraktory a princípy atraktivity v jazyku*. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Ed. K. Buzássyová. Bratislava 2000, s. 231 – 243.
- WIMMER, G., ALTMANN, G., HŘEBÍČEK, L., ONDREJOVIČ, S., WIMMEROVÁ, S.: *Úvod do analýzy textov*. Bratislava 2003. 344 s.

